

Jordi Cortadella Morral

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

jordi.cortadella@uab.cat

Recepció: 20/1/2009

Resum

Comentari de l'òpera *Emporium* i per què no va ser del gust d'Eugeni d'Ors, ni en el fons ni en la forma. Com que, de fet, es tracta de la fortuna d'Empúries abans del Noucentisme, també es fa un repàs dels estira-i-arroña entre erudits sobre la conveniència de practicar excavacions en el jaciment d'Empúries abans que Josep Puig i Cadafalch hi comencés els treballs sistemàtics.

Paraules clau: Empúries, historiografia, classicisme, història de l'arqueologia.

Abstract. *The Imagined Emporion: Musicians, Erudites and Littérateurs*

This paper offers a commentary on the libretto of the opera *Emporium*, raising the question of Eugeni d'Ors' profound dislike of this piece, both in its meaning and form. Then, the future management of the archaeological site of Emporion before the Noucentisme is to be discussed. In particular, the arguments made by some scholars on whether or not beginning a long-term plan of excavations and, finally, Josep Puig i Cadafalch's decision to go ahead on his own, will be considered in detail as well.

Key words: Emporion, historiography, classicism, history of archeology.

Sumari

El desencís de l'Empúries lírica Epíleg
 Les desavinences
 de l'Empúries soterrada

*A la professora Rosa Araceli Santiago,
respectada hel·lenista i amiga.*

El desencís de l'Empúries lírica

El vint de gener de 1906 s'estrenava al Gran Teatre del Liceu l'òpera *Emporium*¹, drama líric en tres actes obra d'Enric Morera² amb lletra d'Eduard Marquina³. En Xènius (Eugeni d'Ors), l'ideòleg del Noucentisme, que havia assistit a la preestrena, li dedicà una de les seves gloses a *La Veu de Catalunya*⁴. D'Ors esperava trobar-hi o, més ben dit, sentir-hi, l'ànima del pare Mediterrani, que aquesta òpera contribuís a revelar el que de mediterrani hi ha en nosaltres, els catalans. Decebut, li retreia que prenguéss la part del bàrbar, que si bé l'ànima clàssica, encarnada en la bella Rodia, en l'argument no era vençuda sinó que s'allunyava emportada pels remers pietosos (els artistes), sí que ho era en la música.

Res no puc dir aquí de la música. Sí, però, que m'agradaria comentar quelcom de la lletra, per mirar d'entendre com és que un eminent defensor del classicisme a Catalunya com era Eugeni d'Ors, dos anys abans que comencessin les excavacions sistemàtiques d'Empúries a càrrec de la Junta de Museus de Barcelona, no trobà del seu gust un aparent cant de lloança que havia de convertir-se en un dels símbols del Noucentisme.

S'ha de dir, de bell antuvi, que l'acció es localitza a Empúries en els últims temps de la invasió de l'Imperi romà per part dels bàrbars. Res, per tant, d'una Empòrion grega. És la Emporiae romana la que es presenta al públic. És l'escenari de la lluita entre l'esperit germànic i el geni mediterrani. El teló s'aixeca a l'obrador del potentat Clodius, gran ceramista emporità. Un grup d'esclaus germànics,

1. E. MARQUINA (lletra) i E. MORERA (música) (1906), *Emporium, drama líric en tres actes*, Barcelona (llibret).
2. Enric Morera i Viura (1865-1942) fou un dels representants més destacats del Modernisme musical català juntament amb Lluís Millet. Autor d'obres líriques tan populars com *La Santa Espina* (1907) o la sardana *L'Empordà* (1908), a part de l'òpera *Emporium*, marcadament wagneriana, també va ser autor de *Bruniselda* (1906), *La Fada* (1997), *Tataina* (1912) i *Tassarba* (1916). Sobre el personatge, vegeu-ne les memòries a E. MORENA (1936), *Moments viscuts*, Barcelona.
3. Eduard Marquina Angulo (1879-1946), periodista, poeta, novel·lista i dramaturg, membre de la Real Academia Española. Practicà el drama històric de caire neoromàntic. En el teatre triomfà amb obres com ara *Las hijas del Cid* (1908), *Doña María la Brava* (1909), *En Flandes se ha puesto el sol* (1910) i *El rey trobador* (1912). Autor també, per encàrrec d'Alfons XIII, de la primera lletra oficial que va tenir l'himne nacional espanyol. Vegeu J. MONTERO ALONSO (1965), *Vida de Eduardo Marquina*, Madrid.
4. E. D'ORS (1906), «Emporium», *La Veu de Catalunya*, 19-1-1906. Reeditat a X. PLA (ed.) (1996), *Glosari 1906-1907*, Barcelona, p. 31-32. Xavier Pla, en la nota que acompanya la reedició de la glosa, ens informa que el 18 de gener l'Associació Wagneriana va organitzar una audició dels fragments principals del llibret de Marquina musicats pel mestre Morera. L'estrena al Liceu, però, es va fer seguint la traducció a l'italià de Bignotti. Sobre D'Ors, cf. N. BILBENY (1988), *Eugeni d'Ors i la ideologia del noucentisme*, Barcelona; J. TUSQUETS (1989), *L'imperialisme cultural d'Eugeni d'Ors*, Barcelona; M. TORREGOSA (2003), *Filosofia y vida de Eugenio d'Ors. Etapa catalana: 1881-1921*, Pamplona.

maltractats pels vigilants i pel propi Clodius, viuen amb l'esperança de ser alliberats pels seus germans del nord. Entre ells destaca Nethú, que s'enfronta a Clodius i l'amenaça amb la propera invasió:

NETHÚ

Doncs ja s'apropen
dies en que vosaltres, fills de Roma,
fills bords d'emperadors, al davant nostre
heu de fer de cristians, no són paraules,
són profecies! Sí, la meua vida
no és com les vostres aligues que jeuen
sobre la mort dels vostres caps, ma vida
fuij del present que li negueu, y enfonsa
en el pervindre l'esperança llarga
y les ungles potents⁵.

És, per tant, la imatge de decadència la que aquí es vol mostrar, la que, des de Herder, veia l'Imperi romà con l'esclavitzador dels pobles. Quan la discussió dialèctica entre Clodius i Nethú és a punt d'arribar a les mans, apareixen en escena Gorgies, un elegant i jove sofista grec, i la cortesana Rodia, d'una bellesa perfecta. Disgustats per la contemplació del violent enfrontament, Gorgies compra Nethú a Clodius i li dirigeix aquestes paraules:

GORGIES

Es meu. –Ave, llibert! la Grecia t'ha fet lliure,
torni a arrelar-te al cor la voluntat de viure!
y tu Clodius, salut! emporta-t els esclaus,
que l dia està morint y aquests horitzonts blaus
sembla que s'enfonqueixin sobre l'esclavitud⁶.

Tenim, doncs, un grec alliberador enfront d'un romà opressor. En aquest aspecte, Gorgies apareix com la vessant més noble del classicisme, malgrat que ell mateix és conquerit i corromput per Roma. No cal insistir en la paradoxa que això suposa, només cal remetre's a la poesia de Lord Byron i, en història, a l'obra de George Grotte.

Rodia, la cortesana que acompanya Gorgies, se sent atreta pel misteri i la força de les paraules de Nethú, i aquest també se sent conquerit per la bellesa de Rodia. L'idil·li està servit. En aquell moment, entren en escena els veremadors entonant els seus cants bàquics. La escena és interrompuda per un llenyataire que baixa de les muntanyes amb un crit d'alarma: «Els invasors s'apropen!». La terrible notícia no aconsegueix apagar la fúria bàquica dels veremadors, que surten de l'escena dient que, si arriben els invasors, dansaran alegres entre ells. Tampoc Gorgies o Rodia es mostren excessivament preocupats per la notícia. Se'ns vol fer entendre que aquelles ànimes en decadència són incapaces de mostrar una reacció heroica. Només

5. Acte I, escena 2a, p. 13.

6. Acte I, escena 3a, p. 15.

Nethú queda estupefacte en assabentar-se que els invasors estan encapçalats per la druídessa guerrera Nurión, la seva esposa, i per Bar, el seu pare. Aquest darrer, en el campament bàrbar, fa una encesa crida a la nova saba germànica perquè regeneri la vella i decaiguda llatinitat:

BAR

Fills meus de la boira y les montanyes
 que fan de testa al món. Germans gloriosos
 dels pins septentrionals, pobres de soca
 y de brancatge amplíssim. Homes-arbres
 que protegiu la flor del pensament
 ab el brancatge no domat dels braços!
 Ja som aquí! sortits de les cavernes,
 com el sol de la mar, es necessari
 que donem llum al món, que les bellestes /
 sàpiguen llur bellesa, que les coses
 la vida llur aprenguin de la nostra!
 Ja som aquí vora la mar serena
 que s deixa atravessar sense lluitar,
 vora les flors que sens treball esclaten,
 vora ls gerros de vi que sens limit
 s'abeuren dels raïms per ells mateixos.
 Ja som aquí, vora la vida plena
 que com a saba sanitosa mulla
 tota la terra aquesta. —Fills meus!
 Fem-la viure aquesta ànima en la terra
 que no n'ha tingut mai! Que flors y roques
 y dones y palaus y banys y temples
 tinguin quelcom d'inexplicable a dintre
 com la visió gegant de nostres boires⁷.

Però els bàrbars, cruels i incivilitzats com són, han fet presoner un pastoret innocent amb la intenció de sacrificar-lo als seus déus. Nethú entra en escena a temps per impedir el sacrifici. Bar, el seu pare, li retreu que la llarga servitud hagi ofegat el seu esperit. En aquest aspecte, Nethú vol representar la unió harmònica entre l'herència de la raça i la cultura llatina que caracteritza —segons diu el llibret— l'home modern. L'enfrontament entre Nethú i Bar sembla irremissible quan, de sobte, apareix en escena Nurión, la druídessa guerrera esposa de Nethú, que tracta de ressuscitar el crit de la raça en l'ànima del seu marit.

NURIÓN

No, Nethú! ja no ets res, figura d'home;
 ja t'han privat del pensament que t feia
 singular entre ls homens; aigua morta
 en mig de la planúria deturada,
 ja en ton cervell equilibrat no canten

7. Acte II, escena 3a, p. 29-30.

les onades alçant-se: igual a tots,
 seguir-te essent esposa m semblaria
 ser esposa de tots els teus semblants!
 Haig de dir-te, Nethú, perquè no tens,
 fora del nom, res diferent dels altres⁸.

La druidessa aconsegueix el seu propòsit amb un últim esforç, quan amenaça de matar el seu propi fill abans de veure la feblesa del seu marit. Nethú reacciona i es converteix en el nou cabdill dels invasors. Mentrestant, a Empúries, s'hi celebra una orgia on participen Clodius, Gorgies i Rodia, a més de cortesanes, comerciants i amics de Clodius. Ningú no pensa en la invasió fins que, bruscament, entra Nethú pronunciant aquestes terribles amenaces:

NETHÚ
 Remat llatí! vénen els llops del Nord!
 cabres y bocs, es arribada l'hora...
 Remat llatí! sota la vostra sang
 pareu ben bé les copes!
 Remat llatí! la nostra esclavitud
 afamada de carn obre la boca!
 fugiu, entreu al mar, ompliu les naus,
 fugiu de casa vostra!
 Heu acabat dolçament l'última copa!
 Fills d'Evohé, Gorgies y Rodia, aneu!
 La terra s fa matronal!
 La terra s fa matrona, infants dels déus,
 juvenesa, carícies, aneu! fora!
 Avui que n'es moment de desposar-se
 la terra vol ser nostra!⁹.

Com era de preveure, tothom fuig espaordit excepte Rodia. Nethú li suplica que fugi també, però quan Rodia és a punt de fer-ho, entra en escena Nurió, avança cap a Nethú plena de sospites i el malfereix. Rodia consola Nurió dient-li que Nethú mai no l'ha traïda i tot seguit, convertida en una bellesa clàssica, puja a la nau grega i abandona les terres envaïdes. En aquesta escena final, el llibret diu: «Llavors se gira y una llum sobtada apar sortir d'ella. Tots semblen com ferits y admirats de tanta Bellesa. Ella fa un signe de comiat a tots y molt suaument vibra el cant dels remers grecs guardadors de la bellesa».

COR DE REMERS
 Rodia, nosaltres t'acollirem,
 sobre les aigües te breçarem...
 Rodia! Bellesa! remem piatosos!...¹⁰.

8. Acte II, escena 5a, p. 37.

9. Acte III, escena 2a, p. 44.

10. Acte III, final de la 2a escena i de l'òpera.

L'Empúries font d'inspiració de l'ideari noucentista, no ha aparegut enlloc en aquesta òpera. Definitivament, ni Morera ni Marquina podien ser del gust d'Eugeni d'Ors. Ni a l'un ni a l'altre els atorgarà el preuat qualificatiu de «noucentistes». Per a D'Ors, la vella Catalunya grega havia de donar un sentit clàssic a la moderna Catalunya confosa, emparar-la, protegir-la, lliurar-la de les mans dels bàrbars moderns, dels esclaus, afranquits i metecs, dels retòrics i dels demagogs, guiar els seus dirigents, donar-li tranquil·litat i prosperitat¹¹. En canvi, a l'Empúries lírica, la llum venia del nord i salvava la pàtria (espanyola o catalana?) de la decadència llatina. Grècia, la Bellesa, abandonava Empúries. Però, què se sabia fins aleshores d'Empúries? Quin ressò tenien les seves restes? Què havia fet per a merèixer tota una òpera?

Les desavinences de l'Empúries soterrada

Quan el primer d'octubre de 1907 la Junta de Museus, entitat mixta constituïda per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, aprovà la proposta de Josep Puig i Cadafalch de portar a terme un ambiciós programa d'excavacions a Empúries, i quan, el 23 de març de l'any següent, hi començaren els treballs de camp, s'obrí una nova etapa en l'arqueologia catalana. No obstant això, l'interès per Empúries havia estat present a Catalunya, d'una manera o d'una altra, al llarg de tot el segle XIX¹². Cal recordar, per exemple, els treballs primerencs de Maranjas de Marimón (1803)¹³ i Jaubert de Passa (1823)¹⁴, les excavacions realitzades per la Comisión Provincial de Monumentos de la Diputació de Girona, entre 1846 i 1848¹⁵, així

11. Com deu haver notat el lector atent, en aquest paràgraf he seguit la glosa «Petita Oració» (*La Veu de Catalunya*, 11-12-1909), reeditada a X. PLA (ed.) (2001), *Glosari 1908-1909*, Barcelona, p. 687-688.
12. Segueix sent útil el recull bibliogràfic amb comentaris de M. ALMAGRO BASCH (1951), *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Barcelona. Especialment la tercera part: «Las referencias a Ampurias en los documentos y escritores medievales y modernos», p. 119-178, com també les bibliografies cronològiques finals.
13. J. MARANJAS (1803), *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*, Barcelona (reed. facsímil Barcelona 1968). Josep de Maranjas i de Marimón, comerciant i batlle de l'Escala quatre vegades, va fer donacions constants d'antiguitats emporitanes a importants personalitats. El 1785, per exemple, obsequià l'aleshores Príncep d'Astúries (el futur Ferran VII) amb una col·lecció de quatre-centes monedes i altres antiguitats, amb l'objectiu d'obtenir el càrrec d'inspector general d'Antigüedades y Producciones de Mar y Tierra, dotat amb una renda de 7.500 rals. El privilegi li fou concedit, però els rals mai no van arribar. El cas d'aquest personatge, i d'altres, ens ha de prevenir de veure en tota col·lecció arqueològica un exemple d'il·lustració. Vegeu S. de LLOBET (1989), «Notes per a una biografia d'en Josep de Maranjas i de Marimón, primer historiador-arqueòleg d'Empúries», *Fulls d'Historia Local* 4, l'Escala, p. 26-38.
14. F.-J. JAUBERT DE PASSA (1823), *Notice historique sur la ville et le comté d'Empurias*, París. Aquest erudit rossellonès, membre de la Société Royale des Antiquaires de France, que viatjà per Espanya pel seu estudi sobre les lleis de regatge, també és autor de la primera història del català i de la literatura catalana (1824).
15. Per a les actuacions d'aquesta comissió, vegeu J. REMESAL, A. AGUILERA i L. PONS (2002), *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Catalunya, catàleg i índexs*, Barcelona. En trobareu més detall a F. RIURÓ (1995), «Empúries i la Comissió Provincial de Monumentos de

com la síntesi escrita per l'eminent polític i erudit gironí Joaquim Botet i Sisó (1879), imbuïda d'un rigorós mètode positivista amb rerefons romàntic¹⁶. L'epigrafia del lloc havia estat recollida per Fidel Fita i Ramon Font, i la numismàtica, per Celestí Pujol i Camps¹⁷.

De manera complementaria al món erudit, des de sempre els pagesos de la contrada havien practicat el que podríem qualificar benèvolament d'*arqueologia de subsistència*. Botet i Sisó ens ho explica molt clarament dient que, a Empúries, l'arqueologia: «se desarrotlla a temporades de una manera extraordinària, quan la casualitat posa al descobert algun reste u objecte que's ven a bon preu. Llavors s'organisen colles de gent de St. Martí d'Empúries y de l'Escala per a fer excavacions y repartirse els beneficis de la empresa, les que's dediquen ab dalé a la feyna mentre aquesta els dona resultats positius y l'abandonen quan se cansen de treballar sens éxit o quan no troben lloch en que'l propietari del terreno no'ls deixa escavar»¹⁸. Aquesta activitat va despertar moltes vocacions antiquàries entre els potentats de les rodalies, com ara el frare servita Manuel Romeu, l'esmentat Josep Maranjas de Marimón i el seu fill Francesc Maranjas Juli, en Gabriel Molina i, ja al tombant del segle XX, Caterina Albert, tots ells de l'Escala¹⁹. Més enllà, coneixem l'existència de col·leccions d'objectes emporitans a mans de Joaquim Pujol i Santos i de Manuel Cazorro, de Girona, Josep Antoni Marimón, de la Bisbal, i Josep Bolós, d'Olot²⁰.

Girona», *Associació Arqueològica de Girona. Quadern de Treball* 8, p. 59-60; L. BUSCATÓ i L. PONS (2001), «L'actuació arqueològica de la Comissió de Monuments de Girona al segle XIX: Emporion i Rhode», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 42, p. 483-491; L. BUSCATÓ i L. PONS (2001), «La troballa del mosaic del sacrifici d'Ifigènia a Empúries i la seva posterior adquisició per la Comissió de Monuments de Girona, Uns fets poc coneguts», *Empúries* 53, p. 195-209.

16. J. BOTET I SISÓ (1879), *Noticia histórico-arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, Madrid (reed. facsímil, Barcelona 1979). Sobre els aspectes polítics i historiogràfics de Botet, vegeu R. ALBERC i J. QUER (1998), *Joaquim Botet i Sisó*, Barcelona.
17. F. FITA (1883 i 1896), «Templo de Serapio en Ampurias», *Boletín de la Real Academia de la Historia* 27, p. 163-172; R. FONT (1896), «Epigrafía Ampurítana», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa* 1, p. 649; C. PUJOL I CAMPS (1876), «Estudio de las monedas de Empurias y Rhode con sus imitaciones»; A. DELGADO (ed.), *Nuevo método de clasificación de las medallas autótonas*, Sevilla, vol. III, p. 114-234.
18. J. BOTET I SISÓ (1908), *Data aproximada en que'ls grechs s'establiren á Empúries*, Girona, p. 57.
19. Sobre Manuel Romeu, vegeu M.-D. PIÑERO (1989), «Dos pioners de l'arqueologia catalana en el marc de la il·lustració», *Fulls d'Història Local* 5, l'Escala, 42-44. L'altre «pioner» és en Maranjas, pare, de qui ja hem parlat a la nota 13. Referent al fill, vegeu L. BUSCATÓ i L. PONS (2005), «La troballa del mosaic d'Ifigènia i l'escalenc Francesc Maranges i Juli», *Revista de Girona* 229, 44-47. L'escriptora Caterina Albert (Victor Català), filla de rics propietaris rurals de l'Escala, va reunir una important col·lecció arqueològica. Sobre el seu lligam amb Empúries, vegeu C. ALBERT (1922), «Resons d'Empori», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 76, p. 145-179. Per les vicissituds de la seva col·lecció i altres aspectes arqueològics relacionats, vegeu B. BOFARULL (1993), «Victor Català i Empúries», *Actes de les primeres Jornades d'Estudi sobre la vida i l'obra de Caterina Albert i Paradís «Victor Català»*, Barcelona, p. 505-44.
20. Sobre el complex entramat dels col·leccionistes, marxants d'art i antiquaris, vegeu el treball d'I. VALLVÉ (2005), «Manuel Cazorro Ruiz pioner d'Empuries i col·leccionista», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 46, p. 367-406.

Tot plegat devia produir un lamentable espectacle al viatger sensible que s'aventurava per aquelles inhòspites terres, i més si era dia de tramuntana. Vegeu, si no, el llòbrec relat que en feu Pau Piferrer:

El arado no sirve sino para remover las alhajas y tesoros de la ciudad antigua, sepultados en las arenas de este desierto. Los búhos y los cuervos de nuestros castillos derruidos se alimentan con las carnes de los muertos; los habitantes de Ampurias, con lo que les producen las joyas de una generación desterrada en esa inmensa tumba. Como si esa tierra fuese maldita, el aire del norte sigue persiguiendo las mugrientas chozas de esos desventurados y las va cubriendo con las arenas que levanta y arremolina²¹.

No és estrany que aquesta deixadesa provoqués la intervenció de la Comisión Provincial de Monumentos de Girona a través del seu delegat Gabriel Molina, administrador de la duana que hi havia instal·lada a l'Escala i conegut col·leccionista d'antiguitats, com ja hem assenyalat. Ell fou l'encarregat de dirigir els treballs durant els anys que durà la intervenció (1846-1848). Ara bé, potser s'esperava trobar quelcom més del que hi va aparèixer si ell era, com sembla, l'anònim informador del diccionari de Madoz i hem de fer cas a l'optimisme que traspuja quan diu:

En vista, pues, de tantos descubrimientos como se han hecho y se están haciendo, y atendida su importancia y la nula utilidad que muchos de ellos reportan a las ciencias y a las artes, por deberse a la casualidad de abrir hoyos para plantar viñas o al arado de un labrador que despreciara y acaso utilizara objetos de gran mérito, pero de poca estima para él, porque no los conozca, sería de desear que el gobierno mandase practicar excavaciones en aquel terreno, con la debida dirección y método, y tal vez de esta suerte se enriquecieran nuestros museos de antigüedades y tuvieran la arquitectura y escultura modelos dignos de imitación y estudio, iguales y tal vez superiores a los que se han descubierto en las ruinas de Herculano y Pompeya²².

Els resultats dels treballs de la comissió no van correspondre, ni de bon tros, a les esperances dipositades ni a les despeses realitzades, i es van interrompre. Però per Martínez Quintanilla sabem que aquesta interrupció no estava exempta de polèmica, perquè l'any 1865 diu:

Creen algunos que si se promovieran los trabajos en gran escala y fuesen bien dirigidos, se descubrirían hasta calles enteras, como oído decir a personas ilustradas, recogiendo objetos de mérito, bien por su valor, bien porque podrían servir para esclarecer hechos históricos. Por el contrario, opinan otros, que sólo se obtendrían nuevos desengaños, atendiendo a que durante muchos siglos ha sido removida sin oposición ni cortapisa la superficie del perímetro que ocupaba la antigua ciudad, y ya para trabajos agrícolas, ya para extraer sillares, ya para buscar objetos de

21. P. PIFERRER i F. PÍ I MARGALL (1849), *Recuerdos y Bellezas de España. Cataluña*, vol. II, Barcelona, p. 251.

22. P. MADOZ, (1847), *Diccionario Geográfico, físico, estadístico e histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, vol. II, p. 259, col. I.

valor; y no es de esperar que se encuentren nuevas preciosidades a no ser alguna que otra, y mucho menos edificios o monumentos de gran volumen, cuando ya se han descubierto los pavimentos y aljibes de varios en distintos puntos, apareciendo ahora a flor de tierra²³.

Madoz i Martínez Quintanilla no eren arqueòlegs ni els interessava directament l'arqueologia. En una mesura més o menys gran, eren representants d'aquell pensament liberal que volia modernitzar la nació i, per aconseguir-ho, portaven a terme grans projectes de recollides de dades que, a nosaltres i en aquest cas, ens són útils per conèixer la situació en què es trobava el paratge i copsar l'estat d'opinió general sobre les intervencions que calia realitzar-hi.

A la dècada de 1870, la idea de tornar a excavar Empúries havia despertat agres polèmiques entre els enfrontats cercles intel·lectuals barcelonins i gironins. Des de Barcelona, Pelegrí Casabó i Pagés reclamava les excavacions²⁴. De Girona estant, Celestí Pujol i Camps li responia que Empúries «va ser», però ja no «és», ja que quedà destruïda fins als fonaments i, per tant, no existia com a ciutat i no valia la pena excavar-la sistemàticament a la manera de Pompeia i Herculà²⁵. De moment, la polèmica es clou amb el triomf dels gironins, que, el 1879, publiquen l'erudita monografia de Botet i Sisó, on, a les conclusions, es torna a dir que: «en caso de practicarse en las ruinas de Emporion nuevas excavaciones, deben estas tener casi por único fin averiguar cuál fuese el recinto de la ciudad, o ver si se encuentra alguna lápida o monumento que pueda ilustrar su historia, y nunca el objeto de descubrir edificios importantes o preciosidades arqueológicas, que el estado de sus ruinas permite afirmar no se encontrarían, o serian las últimas tan escasas, que no compensarían el trabajo que se empleara en buscarlas»²⁶. Tot seguit, es torna a evocar en el visitant ocasional els silenciosos i deserts turons que van donar asil a aquell:

[...] pueblo inteligente y artista, que derramó en nuestra patria los tesoros de su sentimiento y de su saber, y que pasó, como Emporion, para dejar tan sólo en la memoria de los hombres la fama de su gloria y de su extinguida grandeza.

23. P. MARTÍNEZ QUINTANILLA (1865), «Ruinas de la antigua ciudad de Ampurias», *La Provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Girona, p. 166-169 (167). Sobre el personatge, vegeu L. BUSCATÓ (2007), «Pedro Martínez Quintanilla, un funcionari a la Girona del segle XIX», *Revista de Girona* 241, p. 38-43.
24. P. CASABÓ I PAGÉS (1876), «Ampurias», *La Familia Cristiana* 7, p. 104; P. CASABÓ I PAGÉS (1876b), «Qüestió històrico-geogràfica», *La Familia Cristiana* 7, p. 180. Anteriorment, Casabó ja havia publicat unes petites notes de viatge empuritanes, i potser d'allà arrenca la denúncia posterior. Vegeu P. CASABÓ I PAGÉS (1862), *Un día entre las ruinas de Ampurias*, Girona.
25. C. PUJOL I CAMPS (1877a), «¿Existe Empúrias?», *Revista de Literatura, Ciencias y Arte. Organó de la Asociación Literaria de Gerona*, 7, p. 169-174. Rèplica de P. CASABÓ I PAGÉS (1877), «¿Existe Ampurias? – ¡¡Sí!!», *La Familia Cristiana* 14, p. 210. I contrarèplica de C. PUJOL I CAMPS (1877b), «No existe Empúrias», *Revista de Literatura, Ciencias y Arte. Organó de la Asociación Literaria de Gerona* 9, p. 235-239.
26. J. BOTET I SISÓ (1879), *Noticia histórico-arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, Madrid (reed. facsímil, Barcelona, 1979), p. 145.

*Cubren su antigua pompa y poderío
Pobre yerba y arena...*

exclamará con uno de nuestros modernos poetas, al contemplar las raquíticas y miserables plantas que a duras penas consiguen vivir en sus yermos y extensos arenales²⁷.

El poeta esmentat és Espronceda, i els versets citats, un fragment de l'elegia *A la Patria* (Londres, 1829), que Espronceda dedicà a Espanya.

Les ruïnes com a símbol de la naturalesa que s'imposa a la civilització; Empúries i la decadència de la pàtria (espanyola), poc tenien a veure amb la llum clàssica i la regeneradora de Catalunya defensada per Xènius, ni tampoc amb els projectes institucionals endegats des de Barcelona pels representants del catalanisme polític.

Epíleg

Davant del palau d'Indíbil a Ilerda, Orneç fa sonar un corn marí, mentre homes i dones del poble, agafats de les mans, fent rotllana, ballen una sardana, o ho intenten...

SAUT

I on vas veure aquest ball que no el sabíem?

ORNEC

A Empòrion; en la sorra de la platja;
tot just lo sol per sobre el mar sortia,
que uns massiliotes mariners baixaren
d'una trirrem fermada, engronxant viva,
units de mans, una garlanda humana
que em va robar lo cor; jo la sentia
per sos llavis cantada i vaig aprendre-la
per ma terra, companys!

SAUT

Doncs, de seguida
a saber-la nosaltres!²⁸.

Sense demanar permís a Eugeni d'Ors, i al marge dels escarafalls de l'erudició del segle XIX, Àngel Guimerà ja havia incorporat Empúries a l'imaginari col·lectiu de les arrels pàtries.

27. *Ibidem*.

28. À. GUIMERÀ (1917), *Indíbil i Mandoni, tragèdia en tres actes*; J. MIRACLE (ed.) (1948), *Àngel Guimerà. Obres selectes*, Barcelona, p. 955. Estrenada al Teatre Novetats de Barcelona, el 13 de desembre de 1917.